

GESTIONAREA TRANSPARENTĂ ȘI SECURITATEA ENERGETICĂ ÎN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE EST

Policy Brief nr. 58, septembrie 2015

Cadrul securității energetice în Europa Centrală și de Est

Securitatea energetică națională și regională a țărilor din Europa Centrală și de Est (ECE) a devenit un subiect de discuții în Uniunea Europeană (UE), atrăgând atenția specialiștilor, politicienilor și consumatorilor asupra proiectelor energetice actuale și viitoare, dar, de asemenea, și asupra caracteristicilor gestionării sectoarelor energetice în aceste țări.¹ Așa cum regiunea este puternic dependentă de importurile de petrol, gaze naturale și tehnologii nucleare rusești, litigiul comercial ruso-ucrainean din 2009, care a tulburat livrările de gaze naturale în Europa, neînțelegerea continuă între cele două țări după anexarea Crimeei, contradicțiile între UE și Rusia cu privire la proiectul gazoductului „South Stream”, precum și neîndeplinirea din partea Gazprom a reglementărilor europene în mai multe cazuri antitrust în ultimii ani, reprezintă baza care formează cadrul și opțiunile politice în fața securității energetice în ECE. În același timp, tradițiile democratice instabile în țările din regiune, rețelele existente de politică și de protecționism politic și oligarhie economică, practicile opace de afaceri, alimentate de corupție și de legături cu crima organizată au fost amplificate de impactul negativ din punct de vedere economic și geopolitic al implicării Rusiei în regiune. Timp de mai mulți ani, aceasta a folosit poziția sa dominantă pe piața energiei și relațiile pe termen lung cu anumite grupări politice

¹ Am dori să le mulțumim Valentinei Dimulescu și lui Andrei Macsut (Societatea Academică din România) pentru editarea traducerii în limba română.

PRINCIPALELE CONCLUZII

- Tradițiile democratice instabile, rețelele de protecționism economic, practicile opace de afaceri alimentate de corupție și de legături cu crima organizată au fost amplificate de impactul negativ din punct de vedere economic și geopolitic al implicării Rusiei în regiune.
- Una dintre principalele probleme în ceea ce privește guvernarea este lipsa unei strategii pe termen lung care să fie susținută de instrumente financiare adecvate, fapt ce ar limita luarea deciziilor ad hoc, acestea fiind de multe ori suspectate de influențe private din sferile politice și economice.
- România este în fruntea grupului cu privire la gestionarea sectorului energetic datorită independenței autorității naționale de reglementare în domeniul energiei după adoptarea unei noi legislații în 2012 și, de asemenea, în urma succeselor înregistrate în ceea ce privește lupta împotriva corupției.
- Guvernarea întreprinderilor de stat din ECE este puternic influențată de interesele politice care afectează independența investițională și rolul de reglementare. Acest lucru este vizibil în special în Bulgaria și Ucraina. Presiunea politică pentru scăderea prețurilor la energia electrică și gaze naturale în Bulgaria, România și Serbia crește vulnerabilitatea sectoarelor lor energetice.
- Dependența puternică de o singură sursă și rută de aprovizionare cu gaze naturale este cea mai gravă amenințare la adresa securității energetice în toate țările. În Bulgaria și Ucraina acest risc este amplificat de dependența lor de importurile de petrol din aceeași sursă - Rusia. În timp ce România, Bulgaria și Ucraina au întreprins eforturi pentru diversificarea surselor de energie, Serbia acceptă status quo-ul deși plătește unele dintre cele mai mari prețuri pentru gaze din Europa.
- Toate țările ar trebui să-și intensifice eforturile de diversificare în tandem cu implementarea unor reforme serioase în sectorul guvernării companiilor energetice de stat și în ceea ce privește vulnerabilitățile imediate precum sărăcia și eficiența energetică.

și economice pentru a influența deciziile politice în întreaga regiune, conform propriilor interese, dar de multe ori în detrimentul consumatorilor din țările CEE. Prezenta **revizuire a riscurilor pentru securitatea energetică în patru țări alese din CEE**, două sărace din punct de vedere energetic - Bulgaria și Serbia, și două cu resurse energetice garantate - România și Ucraina, estimează atât situația în sine, cât și transparența și responsabilitatea publică în gestionarea politicii energetice în regiune.

I. Componentele securității energetice:

• Disponibilitatea resurselor

Bulgaria și Serbia sunt țări sărace din punct de vedere energetic, dependente în mare măsură de importul de resurse energetice - în principal petrol și gaze. Ambele se bazează, în mare parte, pe Rusia, singurul lor furnizor și, în cazul gazelor – pe o singură rută de tranzit. Ambele țări au rezerve semnificative și producție locală de cărbune lignit, care satisfac aproximativ 53 % din consumul intern brut de energie în Serbia și 37% în Bulgaria.

Din cauza ponderii ridicate a cărbunelui și hidroenergiei în mixul energetic, ambele țări pot avea perspective bune de viitor în ceea ce privește independența energetică, dar numai dacă vor reuși să reducă intensitatea energetică a economiilor lor și să îmbunătățească eficiența energetică în sectoarele locative, publice și de afaceri.

Printre punctele forte ale ambelor state se numără potențialul local de producere a hidroenergiei (și nucleare în cazul Bulgariei), disponibilitatea resurselor de cărbuni, precum și potențialul surselor neconvenționale de energie. Bulgaria a fost printre primele țări din UE care au început cercetări privind extracția de gaze de șist, dar în 2012 a impus un moratoriu privind această activitate. Cu toate acestea, țara a intensificat căutarea de petrol și gaze în Marea Neagră. După adoptarea obiectivelor europene pentru surse regenerabile de energie (SRE) în 2007, în Bulgaria a început dezvoltarea rapidă, puternic subvenționată, a resurselor fotovoltaice și eoliene care, deși îmbunătățesc stabilitatea energetică a țării pe termen lung, au devenit o povară financiară majoră pentru

sistemul energetic, provocând nemulțumire în rândul consumatorilor. În același timp, în Serbia, dezvoltarea surselor regenerabile de energie a fost redusă la minimum, în afara implementării unor politici limitate după 2009.

România și Ucraina dispun de o varietate de surse proprii de energie, inclusiv petrol, gaze naturale și cărbune. Cu toate acestea, ambele țări importă petrol și gaze pentru a satisface nevoile consumului intern. Nu este la fel în ceea ce privește importul de cărbune, în special în cazul Ucrainei, deoarece aceasta are unele dintre cele mai mari rezerve de cărbune de înaltă calitate din Europa. România este una dintre cele mai independente țări din punct de vedere energetic din Europa Centrală și de Est și este un exportator net de energie electrică și produse rafinate din petrol - în principal benzină și motorină. Dependenta energetică a Ucrainei este cea mai vizibilă în sectorul gazelor naturale, unde Kievul trebuie să cumpere din străinătate jumătate din necesarul pentru consum local și, timp de mulți ani, a fost prins în dispute legate de prețuri cu Rusia, singurul lor furnizor de gaze naturale. Ucraina importă între 40 și 50 de miliarde de metri cubi de gaze pe an, ceea ce o face cel mai mare client al Gazprom. Acum situația se schimbă rapid. Deși gazele naturale reprezintă 33 % din consumul total de energie în țară, criza economică și creșterea substanțială a prețului gazelor naturale după anul 2009 duc la o scădere a consumului de gaze. În 2014, Ucraina a consumat cu aproape 50 % mai puțin gaz decât în 2004. După anexarea Crimeei și conflictul în Estul Ucrainei, țara pierde controlul asupra a peste o treime din rezervele de cărbune, aflate în regiunea Donbas. Deși rebelii proruși continuă să vândă cărbune Kievului, țara a început să simtă un deficit în valoare de aproximativ 2 milioane de tone, ceea ce a dus la o scădere a producției de energie din unele termocentrale și, în consecință, la întreruperi în alimentarea cu energie electrică și la import de energie electrică scumpă din Rusia. Până la jumătatea anului 2015, Ucraina s-a transformat din exportator în importator de cărbune. Deficitul balanței comerciale a fost parțial acoperit cu o tranzacție opacă pentru import de cărbune din Africa de Sud, ceea ce a arătat că, în ciuda schimbării regimului, nu s-a ajuns la o îmbunătățire

semnificativă în managementul energiei. În ceea ce privește petrolul, Ucraina este dependentă de importul de țiței din Rusia, care acoperă aproximativ 40% din necesarul de țiței din țară. În afara importului din Rusia, cantități limitate de țiței se importă numai din Kazahstan și Azerbaidjan. În plus, aproximativ 60 % din consumul local de combustibil se satisface prin importurile din Rusia, Belarus și Lituania. Dependența Ucrainei de combustibil probabil va crește pe termen scurt și mediu întrucât rafinăriile de petrol locale învechite au oprit producția, cu excepția celor din Kremenchuk și Lisichansk, care produc în mare parte produse petroliere de o calitate scăzută, folosind țiței greu din Rusia și Kazahstan.

- **Fiabilitatea aprovizionărilor:**

Serbia și Bulgaria se află printre statele cele mai afectate de criza aprovizionării cu gaze din anul 2009 deoarece importul lor de gaze depinde în întregime de Rusia și se face numai pe ruta prin Ucraina. Serbia s-a autoizolat de restul țărilor din ECE în ceea ce privește aprovizionarea cu gaze naturale, pentru că este singura care direcționează cea mai mare parte a eforturilor sale politice pentru a promova proiectele Gazpromului de transport al gazelor naturale și, mai ales, de gazoducte, cum ar fi South Stream și Turkish Stream. Faptul că Serbia nu este în căutarea de oportunități pentru diversificarea livrărilor de gaze prin construirea de interconectoare cu Bulgaria și Croația crește suplimentar dependența acesteia. După ani de zile în care s-a concentrat pe proiecte scumpe și ambițioase de transport de gaze, cum ar fi Nabucco și South Stream, care până la urmă au devenit victime ale unor soluții economice și geopolitice, Bulgaria și-a intensificat în ultimul timp activitatea în proiecte mai fezabile de diversificare, prin construirea conductelor de interconectare cu țările vecine, în special cu România și Grecia, ca parte a coridorului sudic al gazelor. Cu toate acestea, Bulgaria rămâne dependentă de investițiile sale majore în South Stream, fără a se întrevedea vreo posibilă strategie de ieșire din proiect, deoarece Rusia a decis să-l înghețe, dar fără să-l oprească în mod oficial. Și în Bulgaria și în Serbia, existența și respectarea strictă a strategiei energetice naționale pe termen lung este esențială pentru a îmbunătăți securitatea de aprovizionare cu resurse energetice. Ambele părți trebuie să reducă foarte mult intensitatea energetică a economiilor lor și

să sporească eficiența energetică în sectoarele de afaceri, publice și rezidențiale. În Serbia mai ales, modernizarea și extinderea minelor de cărbune și CET-urilor sunt necesare pentru a asigura fiabilitatea lanțului de aprovizionare, indiferent de dezastrele naturale. Serbia a înțeles acest lucru în mod dureros în anul 2014, când inundațiile masive au oprit lucrările la cea mai mare mină de cărbune din țară, ceea ce a dus la pene mari de curent. Chiar și pentru țări bogate în resurse, cum ar fi Ucraina și România, dependența excesivă de un proiect major (de exemplu, Nabucco pentru România), sau o singură sursă (de exemplu, gazele naturale rusești pentru Ucraina), a dus la un blocaj geo-politic și economic, limitând capacitatea lor de a-și îmbunătăți situația pe termen scurt sau mediu. În acest sens, România se află într-o poziție mult mai bună, deoarece proiectele de construcție de conducte interconectoare cu țările vecine, mai ales cea cu Bulgaria – aflată în construcție – și gazoductul deja construit cu Ungaria, au potențialul de a reduce dependența țării de gaze rusești până în 2020. Ambele țări trebuie să introducă, de asemenea, o modernizare semnificativă a minelor de cărbune și a CET-urilor pe cărbune, pentru a fi capabile să utilizeze potențialul de creștere a producției de energie din surse locale de cărbune.

- **Durabilitatea ecologică:**

Capacitatea de producere a energiei electrice din hidrocentrale este semnificativă în Serbia și Bulgaria. În Serbia, aproape o treime din întreaga producție de electricitate vine de la hidrocentrale, în timp ce în Bulgaria ponderea respectivă este mult mai mică (în jur de 7 % în 2012) din cauza priorității acordate producției scumpe eoliene și energiei solare, ceea ce a dus la creșterea explozivă a ponderii energiei electrice din surse regenerabile - până la 19 % în 2013. Cele două părți se bazează pe producția de energie electrică de la centrale electrice tradiționale pe bază de cărbune, respectiv 43% din energie în Serbia și în jur de 40% în Bulgaria. În timp ce Bulgaria a reușit să-și modernizeze capacitățile de producție pe cărbune din punct de vedere al emisiilor de CO₂, în Serbia investițiile în tehnologia pentru curățare a emisiilor de dioxid de sulf și filtrare a particulelor de praf au rămas destul de limitate, ceea ce contribuie în continuare la niveluri ridicate de emisii de CO₂ în

țară. Folosirea de cărbune și lemne de foc de către familiile sărace din punct de vedere energetic în ambele țări contribuie, de asemenea, la deteriorarea calității aerului în orașe, iar emisiile de CO₂ pe cap de locuitor rămân printre cele mai ridicate din Europa Centrală și de Est – cu în jur de 23% și 37% mai mari pentru Serbia respectiv Bulgaria decât media globală². Intensitatea energetică crescută a economiilor ambelor țări (respectiv 652.9 și 610.6 kg echivalent petrol pe 1000 de euro PIB în 2013), în comparație cu media pentru CE 28 (141.1 kg echivalent petrol la 1000 euro PIB), contribuie de asemenea la un nivel ridicat de emisii de dioxid de carbon, în ciuda tendinței pozitive de scădere înregistrată în ultimii cincisprezece ani³. Cu toate acestea, utilizarea cărbunelui pentru producerea de energie nu este un factor determinant pentru nivelul general al emisiilor. România este al șaselea cel mai mare producător de cărbune din Europa, având cărbune lignit cu o înaltă capacitate poluantă și aproape tot este pentru consum intern, contribuind la 27.4% din energia electrică produsă în anul 2013. Cu toate acestea, România rămâne una dintre țările cu cota cea mai scăzută de emisii de CO₂ pe cap de locuitor din ECE, și a fost cu 13% sub nivelul mediu din lume în 2012⁴.

- **Disponibilitatea:**

În ultimii ani, sărăcia energetică în Bulgaria și Serbia a rămas constantă, ceea ce, în mare măsură, se datorează unei combinații de doi factori. Pe de o parte, din cauza subvenționării prețurilor energiei, în special a energiei electrice în Bulgaria și a căldurii în Serbia, o mare parte a populației se confruntă cu dificultăți în a acoperi facturile atunci când prețurile încep să crească odată cu liberalizarea pieței. Pe de altă parte, infrastructura învechită a companiilor de utilități și eficiența energetică a gospodăriilor rămân sub nivelul mediu al țărilor din Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OECD) și ridică și mai mult costul facturilor pentru energie. Prin urmare, sărăcia energetică în rândul populației - înțeleasă ca accesul ieftin la energie electrică și dependența de utilizarea

tradițională a biomasei pentru încălzire (în principal lemne și cărbune și cuptoare ineficiente pentru ardere), a crescut în ultimul timp în ambele țări. În Bulgaria, în 2010, mai mult de o treime dintre gospodăriile au declarat că nu-și pot permite încălzire adecvată în case, iar circa 60% spun că folosesc lemne și cărbune ca sursă principală de încălzire⁵. Datele de recensământ național în 2011 confirmă faptul că aproape 54% dintre casele de la țară folosesc lemne și cărbune pentru încălzire, în timp ce, în zonele rurale, cota respectivă este de 95%. În Serbia, aproximativ 40% din populație nu-și poate permite încălzirea adecvată a locuințelor⁶. Spre deosebire de Bulgaria, unde mai mult de jumătate din populație folosește combustibil solid pentru încălzire și gătit, ponderea în Serbia este de aproximativ 18%. O posibilă creștere a prețurilor la energia electrică și la încălzirea centrală la nivelul de piață ar avea un impact disproporțional negativ asupra sărăciei energetice în rândul gospodăriilor, în special în marile orașe unde acestea sunt principalele surse de energie. În același timp, combustibilul solid rămâne cea mai potrivită opțiune pentru înlocuire, deoarece prețurile acestuia probabil nu vor crește semnificativ în viitor; însă acest lucru va duce la o nouă creștere a emisiilor de CO₂ nocive pentru mediu. Chiar și în România și Ucraina, care sunt bogate în resurse, subvenționarea prețurilor la gaz și energie electrică a dus la o scădere semnificativă a stimulentelelor pentru îmbunătățirea eficienței de utilizare a energiei în gospodării. În același timp, acest lucru a dus și la acumularea deficitului în întreprinderile energetice de stat. Mai ales sectorul energetic ucrainean și, la o scală mai mică, cel român sunt victime ale legăturii dintre sărăcia energetică și managementul sistematic defectuos în condițiile în care companiile de stat din acest sector joacă un rol de garant al asigurărilor sociale. Această situație are un impact negativ asupra stabilității financiare și investițiilor în modernizarea infrastructurii. Conflictul din Estul Ucrainei și sistarea livrărilor de gaze în 2014 au forțat guvernul să înceapă o revizuire

² European Energy Community, 2012, <http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=90&pid=45&aid=8&cid=regions,&syid=1980&eyid=2011&unit=MTCDPP>

³ Eurostat, 2014. Intensitatea energetică a economiei este măsurată în felul următor: consumul intern brut de energie împărțit la PIB (kg de echivalent petrol pe 1 000 de euro)

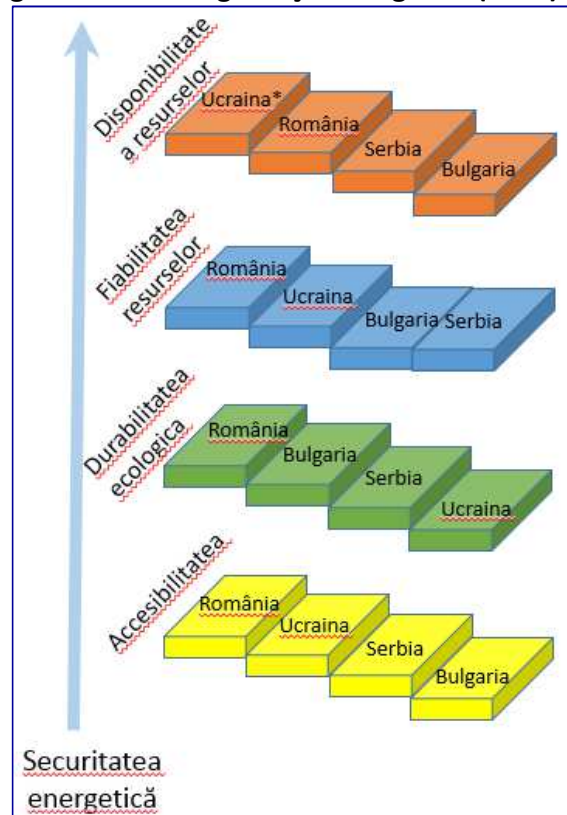
⁴ European Energy Community, 2012.

⁵ CSD. (2014). Energy Sector Governance and Energy (In)Security in Bulgaria. CSD Reports #30, Sofia, pp.114, p. 34, <http://www.csd.bg/artShow.php?id=16984>

⁶ Stadtmüller, H. (2014). Understanding the link between energy efficiency and energy poverty in Serbia. Heinrich Böll Stiftung.

aprofundată a sectorului energetic în 2015, introducând liberalizarea prețurilor și restructurarea sectorială. Ca urmare, ne putem aștepta la efecte negative precum majorarea bruscă a prețurilor în 2016. În 2013, România a suferit, de asemenea, una din cele mai mari creșteri, în termeni anuali, a prețurilor de energie electrică și gaze naturale pentru gospodării din ultimul deceniu. Deși, pentru 12,8 euro/100 Kwh, prețul mediu la energia electrică pentru gospodării în România este unul dintre cele mai scăzute din UE în 2013, creșterea de 17% este una dintre cele mai mari, după Germania (22%) și Grecia (20%). Din punct de vedere al standardului puterii de cumpărare (SPP) prețurile la energia electrică în România, ca și în celelalte țări din CEE, sunt printre cele mai ridicate din UE, în comparație cu prețurile altor mărfuri și servicii. În 2013, prețul gazelor naturale pentru gospodării în România, de asemenea, a crescut cu 10% în termeni anuali. Acesta este cel mai mare salt de preț printre statele membre ale UE, precum și cel mai înalt vârf din țară în ultimul deceniu. În ciuda acestui fapt, prețul mediu al gazului românesc de 3,1 euro/100 Kwh este cel mai scăzut din UE, în cifre absolute, dar în jurul mediei în SPP. Prin urmare, aproximativ o treime din populația țării este puternic expusă riscului de a fi în incapacitate de a acoperi cheltuielile pentru încălzirea gospodăriei.

Figura 1. Cadrul siguranței energetice (2015)

* În sensul acestor evaluări, Crimeea și Ucraina de Est sunt considerate ca fiind parte din Ucraina

Indicele internațional de riscuri pentru securitatea energetică

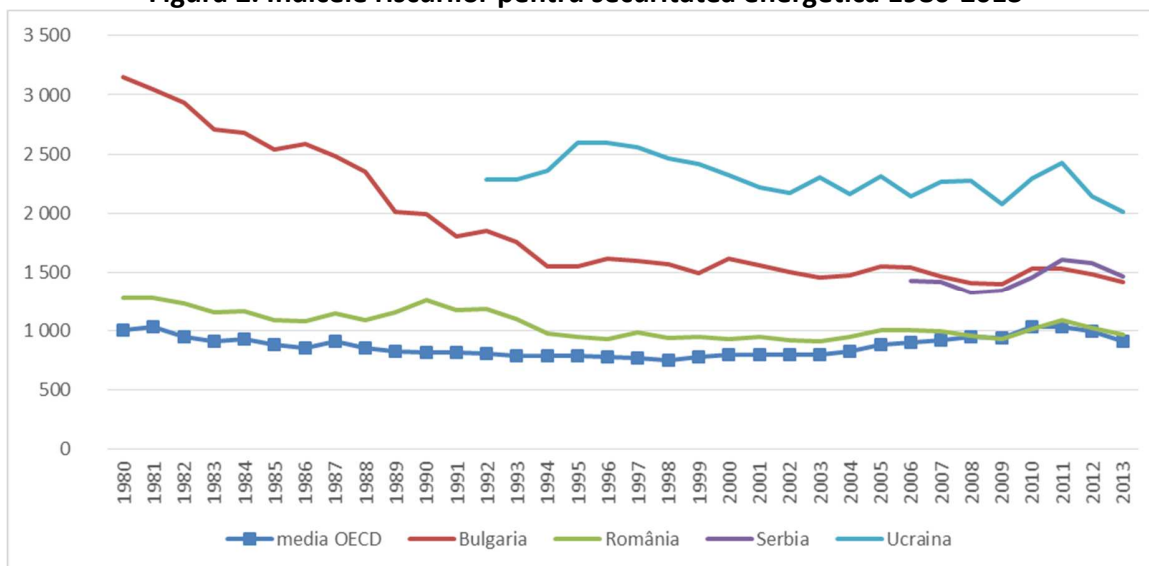
Indicele Internațional al Riscurilor pentru Siguranța Energetică (IIRSE)⁷ plasează România pe locul 15 printre cei mai mari 75 consumatori de energie din lume, în ediția sa din 2015, care este cel mai bun rezultat dintre toate țările din ECE. Celelalte țări sunt plasate în urmă - respectiv locul 57 pentru Bulgaria și locul 61 pentru Serbia, în timp ce Ucraina este pe locul 72, urmată doar de Uzbekistan, Turkmenistan și Singapore. Comparativ cu performanța medie a țărilor din OCDE, din 1990 România și-a îmbunătățit în mod constant situația siguranței energetice, de la scorul său cel mai rău în 1990 (un rezultat cu 53% mai

⁷ Institutul pentru Energia Secolului 21, Camera de Comerț a Statelor Unite, <http://www.energyxxi.org/international-energy-security-risk-index>

mare decât media pentru OCDE), la cel mai bun rezultat în 2009 (un scor cu 1% mai mic decât media pentru OCDE). Cu toate acestea, se așteaptă o ușoară înrăutățire a rezultatului țării în anii următori. Componentele indicelui au arătat că cele mai mari riscuri la adresa securității energetice a României țin de gradul de volatilitate a costurilor de energie (volatilitatea consumului de energie), intensitatea consumului de energie și intensitatea energetică a economiei și, în special - sectorul transporturilor. Aceste rezultate sunt cauzate în principal de o combinație de factori, cum ar fi dependența de importurile de petrol și gaze și economia nerestructurată, intensivă din punct de vedere energetic, inclusiv sectorul energetic în sine. Deși rămasă în urma României, Bulgaria, după 1990, de asemenea și-a îmbunătățit poziția în clasament, închizând treptat decalajul față de media OCDE. Totuși, cel mai bun rezultat pentru Bulgaria, care este de 1398 de puncte în 2009, este mai rău decât media OCDE (939 puncte) cu aproximativ 49%. Tendința generală a indicelui de riscuri pentru securitatea energetică a Ucrainei arată, de asemenea, o îmbunătățire a rezultatelor țării, dar îmbunătățirea este mult mai lentă decât în cazul Bulgariei sau chiar al Serbiei. MIREȘ urmărește situația securității energetice din Ucraina doar din 1992. Cel mai mic rezultat este 2009 de

puncte în anul 2013, care este de aproape 120% peste media OCDE. Acesta este un rezultat de aproape două ori mai bun în comparație cu rezultatele țării în 1992, când a fost cu 233% peste media OCDE. Cauza majoră care determină performanța în general slabă a țării, în ciuda tendinței de îmbunătățire, este dependența excesivă de cărbune, gaze și petrol din import. Aceasta a condus la o pondere ridicată a costurilor de energie ca procent din PIB și intensitate energetică, care rămâne la unul dintre cele mai mari niveluri din lume. Serbia este ultima țară inclusă în această monitorizare, cu date din anul 2006 până în prezent. Rezultatele sale au rămas practic neschimbate de atunci. Cu toate acestea, cel mai mic rezultat al țării (1323 puncte), în 2008, a fost cu aproximativ 41% mai mare decât media OCDE. După o ușoară agravare în următorii ani, rezultatul țării s-a îmbunătățit din nou, ajungând în 2013 la niveluri similare cu cele din primii doi ani - 2006-2007. Principalele riscuri la adresa siguranței energetice a țării sunt legate de costurile mari în raport cu PIB-ul pentru import de combustibili solizi, una dintre cele mai mari intensități energetice și de carbon, precum și riscul relativ ridicat pentru importurile de gaze naturale (gas import exposure).

Figura 2. Indicele riscurilor pentru securitatea energetică 1980-2013

Sursa: Indicele Internațional de riscuri pentru siguranța energetică, 2015

Principalele riscuri la adresa siguranței energetice în Europa Centrală și de Est sunt asociate volatilității

costurilor de energie, în principal din cauza dependenței țărilor de importurile de petrol și gaze,

la care se adaugă prețurile mai mari pe care le plătesc ca urmare a lipsei de diversificare a aprovizionării. Un alt factor important este nivelul extrem de înalt al intensității energetice a economiilor lor, cauzată în principal de uzura fizică și morală a infrastructurii și investițiile limitate destinate pentru modernizări, inclusiv în sectorul energetic în sine. Cu toate acestea, la baza tuturor acestor provocări este gestionarea proastă a sectorului energetic, ceea ce agravează consecințele negative ale riscurilor, în special în perioade de criză.

Provocări la adresa securității energetice

I. Gestionarea sectorului energetic

O provocare importantă pentru gestionarea sectoarelor energetice din Bulgaria, România, Serbia și Ucraina este **lipsa unui acord politic cu privire la strategiile naționale pe termen lung** și existența instrumentelor financiare adecvate, calendare și reforme instituționale care să reducă rolul deciziilor ad-hoc, acestea fiind de multe ori suspectate de influențe private din sferele politice și economice. Chiar și atunci când există o strategie energetică, implementarea este de multe ori selectivă și inconsecventă, în funcție de prioritățile politice și dorințele partidelor aflate la guvernare. În același timp, luarea unor decizii dintre cele mai importante în domeniul securității energetice regionale este puternic dependentă de acțiunile celorlalte țări din ECE și UE. Acest lucru face chiar mai importantă nevoia de strategii naționale eficiente și proactive. Proiectele pentru construirea interconectorilor de gaze dintre Bulgaria, România și Serbia, inclusiv ca parte a coridorului sudic al gazelor și a proiectelor de conducte regionale, cum ar fi așa-numitul Inel de Est (Eastring), explorarea pentru gaze convenționale și de șist, dezvoltarea surselor regenerabile de energie,

liberalizarea pieței cu amănuntul de energie electrică și gaze, precum și modernizarea principalelor centrale termice pe cărbune în toate țările selectate se numără printre cele mai ardente subiecte.

În comparație cu celelalte trei țări, România a devenit un lider în buna guvernare în sectorul energetic în urma consolidării în mod semnificativ a independenței Autorității Naționale de Reglementare în domeniul Energiei (ANRE) prin adoptarea unei noi legislații în 2012, care coincide cu o îmbunătățire a rezultatelor în lupta împotriva corupției la nivel general. Impactul asupra sectorului energetic se resimte printr-o guvernare mai transparentă, scăderea presiunii corupției, și reducerea „capturării statului” (stat capture) de către interesele private. Cu toate acestea, guvernul român, similar cu cele din Bulgaria și Serbia, întârzie liberalizarea pieței de energie cu scopul de a preveni potențiale mișcări sociale cauzate de creșterea prețurilor la energie. În Bulgaria, independența autorității naționale de reglementare (DKEVR) a fost foarte compromisă în ultimul deceniu, din moment ce deciziile sale sunt adesea dictate indirect fie de politicienii care se află la guvernare, fie de interese private. Chiar și Comisia Europeană a identificat anumite deficiențe în activitatea regulatorului, cum ar fi resurse financiare și umane insuficiente, ceea ce a dus la o calitate slabă a procesului decizional⁸. În mod similar, în Ucraina, personalul de control și de gestionare din sectorul energetic, inclusiv organismele de reglementare, care au fost legate de guvernul fostului președinte Ianukovici, au fost acuzați de corupție, conflict de interese și abuz de putere. Suspiciunile planează și asupra oficialilor din actualul guvern. Potrivit estimărilor, țara a pierdut sute de milioane de dolari din afaceri ilegale în sectorul gazelor naturale, în care oligarhii legați cu fostul președinte au cumpărat gaz la prețuri subvenționate de stat și apoi l-au revândut la un preț mai mare industriei⁹. Afacerea opacă de import de cărbune din Africa de Sud, încheiată de actualul

⁸ Pentru analiză detaliată, a se vedea: CSD. (2014). Energy Sector Governance and Energy (In)Security in Bulgaria. CSD Reports #30, Sofia, p. 76-77, <http://www.csd.bg/artShow.php?id=16984>

⁹ Energy Corruption in Ukraine: Causes and Cures, 28.08.2015, <http://euromaidanpress.com/2015/08/28/energy-corruption-in-ukraine-causes-and-cures/>

Energy Reform for Ukraine: If Not Now, When?, 11.05.2015, <http://www.naturalgaseurope.com/ukrainina-energy-reform-23565>

guvern al țării, arată că practicile de proastă gestionare nu au fost încă eradicate.

În Serbia, procurorii investighează presupusa schemă de corupție din jurul vânzării a 51% din acțiunile Naftna Industrija Srbije (NIS) către Gazprom Neft de către guvernul președintelui Tadic. Potrivit informațiilor neconfirmate de reprezentanți ai societății civile și experți în domeniul energetic, Gazprom a exercitat presiuni asupra guvernului pentru a vinde NIS sub prețul pieței în schimbul construirii conductei South Stream, care, din păcate pentru guvern, a fost oprit la sfârșitul anului 2014. Contractul privind vânzarea NIS include semnarea unui acord de alimentare cu gaz pentru 30 de ani cu Gazprom, ceea ce limitează puternic capacitatea guvernului de a-și diversifica aprovizionarea cu energie.

Un aspect important al managementului în sectorul energetic în regiunea ECE este gestiunea **marilor proiecte de infrastructură energetică**, cum ar fi cele două reactoare planificate la centrala nucleară de la Cernavodă (circa 6,5 miliarde de euro) și CHE Tarnița (1 miliard de euro) în România, centrala nucleară Belene (în jur de 10 miliarde de euro), CHE Ţankov Kamak (0,5 miliarde) și proiectul South Stream (aproximativ 4,2 miliarde pentru conducta din țară) în Bulgaria, precum și proiectele pentru interconexiuni de gaze între România, Bulgaria și Serbia¹⁰. Aceste proiecte sunt adesea suspectate de corupție la nivel înalt, conflict de interese și de luare a deciziilor economice sub influența unor interese private, locale sau străine.

În unele dintre aceste cazuri, jurnaliștii independenți de investigație, experți în corupție sau chiar reprezentanți ai CE oferă dovezi în sprijinul acestor acuzații, însă acestea nu au dus și la acuzații oficiale. Suspiciuni similare de multe ori însoțesc și implementarea politicii de reglementare cu privire la expansiunea proiectelor de energie regenerabilă de multe milioane de euro cu finanțare europeană, în special pentru dezvoltarea microhidrocentralelor

electrice și parcurilor eoliene mari (în Bulgaria și România) sau parcurilor solare (în Bulgaria și Serbia). Deși companiile folosesc fonduri europene pentru implementarea proiectelor, rezultatele încalcă adesea reglementările UE precum Natura 2000 în materie de mediu¹¹. În cazuri foarte rare, suspiciunile de management penal al proiectelor de energie regenerabilă sunt confirmate de organisme oficiale și duc la proceduri judiciare - cum ar fi cazul în care Direcția Națională Anticorupție anchetează posibile acte de corupție, conflict de interese și fraude fiscale în România¹², sau cazul intentat de Curtea Europeană de Justiție împotriva Bulgariei pentru eșecul în a asigura evaluarea adecvată a impactului asupra mediului rezultat din construirea numeroaselor parcuri eoliene în partea de nord-est al țării¹³.

II. Securitatea aprovizionării cu gaze naturale și petrol

Puternica dependență a țărilor din ECE de o singură sursă și o singură rută de tranzit pentru livrările de gaze naturale reprezintă cele mai mari riscuri la adresa siguranței energetice. Aproximativ 90% din gazele naturale din Bulgaria și jumătate din importurile de gaze în Ucraina vin din Rusia prin conducte de tranzit care trec prin Ucraina. Pentru Bulgaria și Ucraina, securitatea aprovizionării cu gaze este legată și de dependența puternică de importurile de petrol provenit din aceeași țară - Rusia. În timp ce Serbia și România, de asemenea, contează pe livrările rusești de gaze și petrol, acestea sunt în prezent printre țările ECE cele mai puțin dependente, datorită producției mari de energie din resurse proprii de cărbune și hidroenergie în Serbia, și datorită mixului mai bun de surse proprii de petrol, gaze naturale și cărbune în România. În cazul Serbiei, doar un sfert din consumul final de energie din țară este acoperit prin import, în timp ce resursele interne din România au transformat țara în cel mai mare

¹⁰ Vezi capitolul dedicat în: CSD (2014). Energy Sector Governance and Energy (In)Security in Bulgaria. CSD Reports #30, Sofia, pp.114, <http://www.csd.bg/artShow.php?id=16984>

¹¹ Rivers run dry as claims of illegality surround Romania's hydropower boom, the Guardian, 4.02.2014, <http://www.theguardian.com/environment/2014/feb/04/romania-hydropower-illegality-claims-green-tariffs>

¹² Ibid. Vezi și: Romania's anti-corruption prosecutors order seizure of PM's assets, Independent Balkan News Agency, 13.07.2015, <http://www.balkan.eu.com/romania-anti-corruption-prosecutors-order-seizure-pms-assets/>

¹³ Commission takes Bulgaria to Court for failing to protect endangered species, 17.10.2013, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-966_en.htm

producător de petrol și gaze din regiunea ECE și una dintre cele mai independente țări din Europa din punct de vedere energetic¹⁴. În ceea ce privește viitorul securității aprovizionării cu energie, Serbia este singura țară, dintre cele patru selectate, care de facto sprijină propria sa dependență de aprovizionarea cu gaze din Rusia, chiar și cu prețul unora dintre cele mai ridicate prețuri en gros de gaze naturale din Europa. În ultimul deceniu, țara a sprijinit cu fermitate proiectele majore rusești de construire a noi conducte, în loc de a acorda prioritate diversificării aprovizionării cu gaze prin construirea de interconexiuni cu Croația și Bulgaria. În consecință, prețurile ridicate pentru gazele naturale au făcut ca populația să renunțe la gazeificare și, în ultima vreme, și la utilizarea încălzirii centrale în orașele mari. La fel ca în cazul bulgar, asigurarea alimentării cu gaz la prețuri accesibile este una dintre alternativele viitoare cele mai sustenabile pentru Serbia, mai ales în cazul în care gazele naturale înlocuiesc cărbunile și lemnul ca sursă principală de încălzire în zonele rurale și de energie electrică în marile orașe. Însă, spre deosebire de Bulgaria, unde, după întreruperea aprovizionării cu gaze în 2009, dependența de o singură sursă și rută de aprovizionare a fost identificată de către guvernele succesive ca fiind unul dintre cele mai mari riscuri la adresa securității energetice a țării, în Serbia diversificarea surselor de aprovizionare cu gaz este încă o problemă minoră în agenda politică. Deși alegerea strategică este corectă, Bulgaria remarcă progrese modeste în direcția diversificării reale. Pe termen scurt, Serbia a îmbunătățit securitatea sa energetică prin construirea de noi stocuri de gaze subterane în Banatski Dvor în 2011, cu toate că Gazprom a fost din nou singurul furnizor și acționarul majoritar. Dacă țara nu construiește o conexiune de alimentare cu gaz – potențial azer – prin Bulgaria și Grecia și livrări de gaze naturale lichefiate (GNL) de la terminalul de regazificare din Croația, Serbia va rămâne probabil dependentă de livrările de gaz din Rusia pentru următorii 5 până la 10 ani. Renunțând la opțiunea pe termen scurt și mediu de a-și îmbunătăți dependența de importurile de gaze naturale, Serbia de fapt a refuzat posibilitatea de a-și îmbunătăți siguranța energetică prin promovarea și accelerarea gazeificării

locuințelor și sectorului public. Gazeificarea locuințelor ar ajuta la combaterea dublei probleme a sărăciei energetice ridicate și poluarea puternică a aerului în orașe din cauza arderii combustibililor solizi. În plus, în Serbia și Bulgaria, structura monopolistă a pieței naționale pentru furnizarea și distribuția gazelor creează ample oportunități pentru lipsă de transparență și comportament rentier (rent-seeking) pentru întreprinderile energetice de stat. În ambele state, cea mai mare parte a informațiilor referitoare la tranzitul de gaze prin teritoriul țării (tarife, impozite, taxe și venituri) nu este încă disponibilă publicului. Decizii concrete ale guvernului din ultimii cinci ani, de exemplu decizia guvernului bulgar de a oferi taxele din tranzitul de gaze companiei Bulgartransgaz SA, care activează și în Serbia, adaugă la lipsa de transparență întrucât veniturile din aceste taxe nu sunt raportate public, ca în cazul veniturilor directe către bugetul de stat. Acest lucru împiedică autoritățile publice și contribuabilii să supravegheze ce parte a plăților se duce la companie ca preț de tranzit pentru gaz și ce parte se duce la stat sub formă de redevență. În Ucraina, dependența continuă de importurile de gaz rusesc va fi resimțită cel mai mult în timpul iernii, atunci când capacitățile fluxurilor inverse de gaz din Slovacia, Ungaria și Polonia nu vor fi în măsură să satisfacă pe deplin consumul intern. În timp ce producția locală a acoperit doar o treime din necesarul de gaze naturale din Ucraina în trecut, reducerea consumului de gaz, inclusiv pentru producția de electricitate după anexarea Crimeei și conflictul din estul Ucrainei, a crescut ponderea producției interne până la 50%. Creșterea economică lentă, investițiile majore planificate pentru îmbunătățirea eficienței energetice și modernizarea rețelei de transport de gaze ar putea pune presiuni suplimentare în direcția scăderii importurilor de gaze. Independența deplină de gaze necesită și creșterea investițiilor în producția internă de gaze naturale, prin dezvoltarea rezervelor convenționale și prin deblocarea potențialului vast al Ucrainei de gaz de șist și metan din straturile de cărbune (coalbed methane). Pentru a accelera extracția și producția, guvernul trebuie să ușureze povara fiscală

¹⁴ Pentru o analiză detaliată a disponibilității resurselor de energie și a dependenței de import, a se vedea fișele publicate recent

pentru Bulgaria, România, Serbia și Ucraina, disponibile online la <http://www.csd.bg/artShowbg.php?id=17508>

pentru companiile independente de foraj și să ofere regimuri de redevențe bazate pe principii de piață, care să nu creeze obstacole în calea potențialilor investitorilor. În ciuda reducerii unor impozite legate de producție, regimul fiscal este încă aleator și bazat în primul rând pe obiectivele guvernamentale de creștere a veniturilor bugetare în detrimentul producătorilor de gaze.

După cum s-a menționat mai sus, dependența Bulgariei de importurile de gaze este cuplată cu dependența totală de importurile de petrol brut pentru satisfacerea cererii interne. Aproximativ 80% din livrări vin din Rusia, iar cantități limitate sunt importate și din Kazahstan. Influența companiilor petroliere din Rusia se transferă și pe piața combustibililor en gros, deoarece tot petrolul importat este prelucrat în rafinăria Lukoil Neftochim, care este cea mai mare din Balcani. În ciuda liberalizării oficiale a sectorului petrolului, există încă o mare concentrare de putere de piață, fapt ce influențează atât formarea prețurilor, cât și concurența pe piața de combustibili. O serie de guverne au oferit protecție politică companiei Lukoil, iar eforturile ocazionale (și selective) ale unor organe de stat (de exemplu, Comisia pentru Protecția Concurenței și Agenția Națională de Administrare Fiscală) de a impune controale mai stricte și de a îmbunătăți responsabilitatea companiei Lukoil au eșuat¹⁵.

III. Consumul nesustenabil de energie și sărăcia energetică

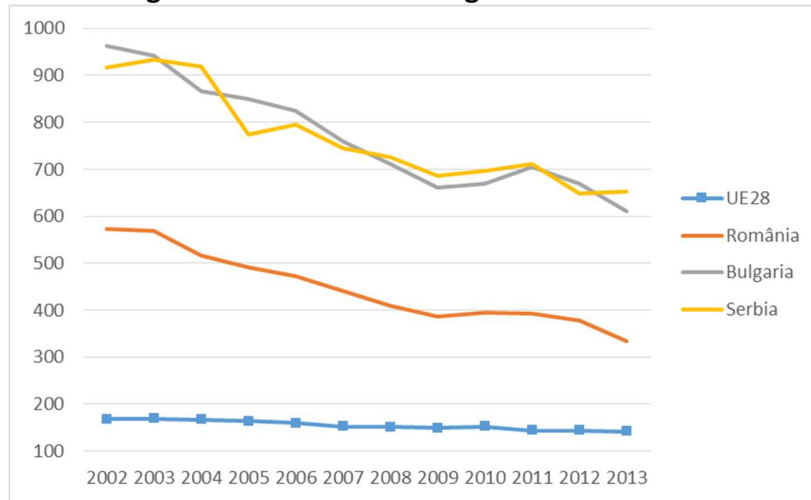
Pentru țările din ECE, intensitatea energetică ridicată a economiilor și eficiența energetică scăzută a locuințelor și a sectorului public sunt principalele

provocări pentru siguranța energetică, în special atunci când sunt cuplate cu un procent ridicat de sărăcie energetică în rândul populației. Liberalizarea așteptată a pieței de gaz și de energie electrică, în combinație cu prognozele negative referitoare la dezvoltarea economică actuală, pot crește în mod semnificativ sărăcia energetică în aceste țări. Printre cele patru țări incluse în analiză, România are cele mai mari oportunități de îmbunătățire a securității energetice pe termen mediu, în special în cazul în care situația politică generală va continua să se îmbunătățească, ca urmare a campaniei anti-corupție și a impunerii principiilor statului de drept. Intensitatea energetică a României a scăzut constant din anul 2000 și este acum aproape de nivelurile din țările din Europa Centrală (cum ar fi Polonia și Ungaria) și semnificativ mai mică decât în alte țări balcanice precum Serbia, Bulgaria, Macedonia și Muntenegru. Cu toate acestea, în anul 2013 nivelul acesteia în România este de două ori mai mare decât media UE (334.7 comparativ cu 141.6 kg echivalent petrol la 1000 de euro¹⁶). Nivelul ridicat al intensității energetice este rezultatul modernizării inadecvate a tehnologiei socialiste învechite și a infrastructurii, precum și structura economiei și lipsa de stimulente pentru îmbunătățire din cauza subvenționării prețurilor la energie de-a lungul anilor. Acești factori afectează negativ intensitatea energetică și în Serbia și Bulgaria care, în ciuda trendului descendent, sunt în continuare printre țările cu cele mai ridicate niveluri de intensitate din ECE și UE, iar, în anul 2013, valorile lor sunt de aproape patru ori mai mari decât media UE28.

¹⁵ Vezi mai mult în: CSD. (2014). Energy Sector Governance and Energy (In)Security in Bulgaria. CSD Reports #30, Sofia, p. 65-68, <http://www.csd.bg/artShow.php?id=16984>

¹⁶ Eurostat, 2014.

Figura 3. Intensitatea energetică a economiei

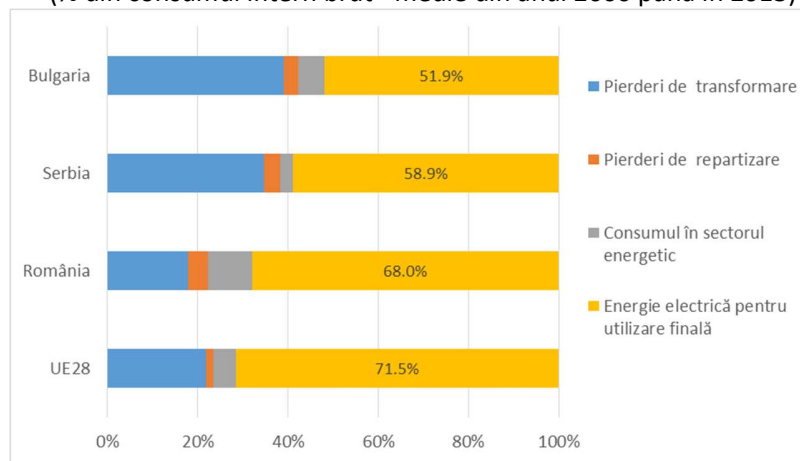

Sursa: Eurostat, 2014

O problemă serioasă pentru toate țările din ECE sunt pierderile persistente de energie în procesul de transformare, transport și distribuție a energiei electrice, cauzate de tehnologiile și rețelele învechite și lipsa investițiilor pentru modernizarea acestora. Intensitatea energetică ridicată este și rezultatul consumului nesustenabil, stimulat de prețurile reduse în mod artificial prin subvenționarea energiei pentru consumatorii finali. În Bulgaria, aproape jumătate (48% ca pondere medie pentru perioada

2000-2013) din energia disponibilă pentru consumul intern brut se pierde, în timp ce acest procent este puțin mai mic în Serbia (41%) și în România (32%), dar și acesta este mai mare decât media UE28 de 29%¹⁷. După cum se vede în Bulgaria, rețeaua învechită și insuficient modernizată a cauzat provocări serioase pentru integrarea producției crescute de energie electrică din sursele regenerabile.

Figura 4. Pierderile de energie și energia disponibilă consumatorilor finali
(% din consumul intern brut - medie din anul 2000 până în 2013)

Sursa: Eurostat, 2014

Situația este similară în sectorul fondului locativ, unde lipsa de întreținere corespunzătoare a clădirilor,

izolarea limitată a pereților și ferestrelor și sistemele de încălzire învechite contribuie la perpetuarea

¹⁷ Calcule proprii pe baza datelor Eurostat.

ineficienței. Din moment ce peste două treimi dintre toate clădirile rezidențiale în Bulgaria, Serbia și România au fost construite înainte de 1990¹⁸, atunci când nu s-a ținut cont de eficiența energetică, fondul locativ în combinație cu utilizarea aparatelor de uz casnic cu consum mare de energie sunt motivele pentru eficiența energetică scăzută din sectorul rezidențial. Potrivit estimărilor oficiale, consumul de energie în aceste clădiri este de 2-3 ori mai mare decât în clădirile noi în care s-au aplicat standardele UE pentru eficiență energetică¹⁹. În plus, potențialul pentru producție descentralizată de energie în aceste trei țări este încă în mare parte neexploatat, întrucât doar într-o mică parte dintre clădiri sunt instalate, de exemplu, panouri solare pe acoperiș. Principalele obstacole în calea îmbunătățirii eficienței energetice în sectorul rezidențial rămân: lipsa de informații detaliate privind consumul de energie; aplicarea limitată de măsuri pentru economisirea energiei, care împiedică atât stabilirea obiectivelor, cât și monitorizarea implementării acestora, veniturile în medie scăzute și nivelul ridicat de sărăcie energetică în rândul gospodăriilor.

În ceea ce privește sărăcia energetică, România este într-o poziție mai bună decât Bulgaria și Serbia, deși aproximativ o treime din populație a fost în risc de sărăcie energetică în 2012, ceea ce plasează România pe locul 21 din 28 de țări europene. Acest rating se bazează pe media a trei indicatori - incapacitatea oamenilor de a asigura încălzirea adecvată a locuințelor, de a plăti facturile pentru utilități și de a trăi în locuințe fără defecte (scurgeri, umezeală pe pereți etc.)²⁰. Aceeași rating a pus Bulgaria pe ultimul loc, cu aproape jumătate din populație aflată în risc de sărăcie energetică. Serbia nu este inclusă în acest studiu, dar alte surse estimează sărăcia energetică din această țară la aproximativ 40 %²¹.

Odată cu creșterea nivelului de trai în ultimii zece ani, a crescut și consumul total de energie în clădirile rezidențiale. În Bulgaria și Serbia o mare parte din

această creștere provine din utilizarea pe scară largă a energiei electrice pentru încălzire în gospodării. Potrivit datelor oficiale, aproape o treime din gospodăriile din aceste țări folosesc în principal energia electrică pentru încălzire, și o treime include ocazional radiatoare sau aparate de aer condiționat, ca un supliment la sursa lor primară de încălzire. Trecerea de la încălzire centrală termică la electricitate este dictată de prețul scăzut în mod artificial al energiei electrice în ambele țări și de creșterea prețurilor de import a gazelor naturale în Serbia. Totuși, puțin peste jumătate din populația bulgară (54% în 2011) și mult mai puțin în Serbia (aproximativ 18%) folosesc lemne și cărbune ca principală sursă de încălzire, acestea fiind mai ieftine decât încălzirea centrală și electricitatea, în special în zonele rurale și orașele mici.

Ucraina are un profil foarte diferit de consum de energie în comparație cu celelalte trei țări, care se datorează în principal gazificării în masă a țării, care datează din timpurile Uniunii Sovietice. Între 2005 și 2011, consumul de energie pe unitate de PIB a scăzut cu mai mult de 20%, în special în consumul de gaze naturale în sectorul public, care include însă și zone rezidențiale. Cu toate acestea, gospodăriile încă reprezintă aproape 40% din cererea totală de gaze, iar 75% dintre ele au acces direct la gaze naturale. Cu un număr limitat de clădiri care au instalat contoare de gaz individuale sau care au fost renovate în vederea îmbunătățirii eficienței energetice, este puțin probabil ca cererea de gaze să scadă pe termen scurt în sectorul public și rezidențial, în ciuda țintei politicii în acest sector de a reduce consumul cu 30% până în 2030²². Din moment ce o mare parte a infrastructurii de locuințe este foarte veche, există un potențial uriaș de economisire a energiei în clădiri. Cercetările indică faptul că cererea de încălzire poate scădea cu 30 % - 40 % dacă se vor implementa măsuri de eficiență energetică²³. Printre aceste politici ar trebui să fie și abandonarea subvențiilor de energie costisitoare pentru gospodării. Înainte de ultima liberalizare

¹⁸ 88% dintre clădirile rezidențiale din Bulgaria au fost construite înainte de 1990; 74% în Serbia înainte de 1985 și aproximativ 80% în România înainte de 1990.

¹⁹ Primul Plan pentru Eficiență Energetică a Republicii Serbia pentru perioada 2010-2012. Iulie, 2010.

²⁰ BPIE (2014). Alleviating fuel poverty in the EU. p. 25,

http://bpie.eu/uploads/lib/document/attachment/60/BPIE_Fuel_Poverty_May2014.pdf

²¹ Stadtmüller, H. (2014). Understanding the link between energy efficiency and energy poverty in Serbia. Heinrich Böll Stiftung.

²² IEA (2012). Ukraine 2012. Energy Policies beyond IEA countries.

²³ IFC, Ukraine Residential Energy Efficiency Project, www.inogateee.org/sites/default/files/news/Leaflet_EN.pdf

parțială, tarifele de încălzire și de gaze s-au bazat pe dimensiunea apartamentelor și nu pe consumul real. Acest lucru a redus stimulentele pentru gospodării de a economisi energie sau de a investi în izolare a pereților sau ferestrelor. Cel mai semnificativ declin al consumului de gaze naturale este vizibil în segmentul industrial, precum și în producția și transportul de energie. Conflictul civil și criza economică din 2013-2014 au afectat mai ales principalii utilizatori industriali de gaze, i.e. industria chimică. Deteriorarea relațiilor economice cu Rusia și acțiunile guvernului împotriva holdingurilor chimice mari, controlate de oligarhi apropiați fostului președinte Ianukovici, a dus la o scădere semnificativă a producției de îngrășăminte. Reorientarea continuă spre noile piețe ale UE și eliminarea subvențiilor de stat înseamnă că cererea de gaze din partea industriei probabil va fi limitată pe termen mediu. Un potențial substanțial de economisire a energiei, de asemenea, există în sectoare cum ar fi extragerea fierului și producția de oțel și agricultură, dar acest potențial rămâne inactiv deoarece companiile s-au obișnuit să beneficieze de energie mai ieftină sau au fost implicate în scheme ilegale de abuz în sectorul gazelor și al electricității.

IV. Situația financiară și de gestionarea întreprinderilor energetice de stat

Companiile energetice de stat (CES) sunt o parte integrantă a pieței energetice din ECE și sunt adesea cruciale pentru dezvoltarea sa. Managementul CES este adesea direct influențat de interferențele politice, care încalcă managementul independent al companiilor energetice și al autorităților naționale de reglementare. În special în Bulgaria și Ucraina, dar și pe o scară mai mică în România și Serbia, corupția sistemică și acapararea CES de către interese economice și politice particulare împiedică liberalizarea pieței și expune companiile la abuzuri.

De la declararea independenței, politicienii ucraineni nu numai că au tolerat, dar și au încurajat intermediari de gaze corupți care s-au folosit de poziția lor pentru a obține venituri ilegale în detrimentul statului. Rezultatul este că numai pierderile companiei Naftogaz pentru anul 2014 s-au ridicat la 4.12 miliarde de dolari sau de cinci ori mai mult decât pierderile sale

în 2013. Datoria totală a companiei a ajuns la aproape 7,5 miliarde de dolari la sfârșitul anului 2014, aproximativ o treime fiind scadentă în următoarele 12 luni. Deficitele persistente ale Naftogaz pot fi explicate în parte prin decizia mai multor reglementatori în domeniul energiei de a menține mai scăzut prețul gazelor naturale pentru consumatorii casnici și instituțiile publice decât costurile de aprovizionare. Această politică a prevenit tulburări sociale și a menținut o parte semnificativă a populației vulnerabile peste pragul sărăciei. Pe de altă parte, companiile private au reușit să mituiască funcționari din sectorul energetic și și-au redus în mod semnificativ plățile pentru consumul de gaze.

În Bulgaria, situația financiară a CES a continuat să se deterioreze în ultimele 24 de luni și unele dintre cele mai mari companii (de exemplu Compania Națională Electrică /NEC/) este în faliment tehnic de cel puțin un an. Pe de o parte, prețul reglementat al energiei electrice a fost menținut în mod artificial sub cel de piață, ceea ce a dus la acumularea de pierderi financiare pentru NEC. Tarifele reglementate pentru consumatorii casnici sunt cu cel puțin 54% mai mici decât prețurile la care NEC cumpără energie. Pe de altă parte, din cauza managementului defectuos și captură a proiectelor majore de infrastructură energetică, cum ar fi centrala nucleară Belene și hidrocentrala Tsankov Kamak, atât Holdingul Bulgar de Energie (BEH), cât și filialele sale au fost încărcate cu datorii pe termen lung. Performanța financiară a companiilor energetice de stat între 2007-2014 arată că NEC și operatorul național de sistem electric (ESO) au funcționat în pierdere, cel puțin în ultimii trei ani. Era de așteptat ca rezultatele financiare ale ambelor companii să fie negative atât în 2015, cât și pe termen mediu. Centralele electrice pe cărbune TEC Maritsa East 2 și Minele Maritsa East sunt, de asemenea, într-o situație financiară foarte dificilă. Situațiile financiare anuale ale CES arată agravarea cotei de lichiditate curentă și rapidă, fapt ce indică incapacitatea lor de a-și plăti datoriile dacă acestea devin scadente. În plus, este evident accesul limitat al întreprinderilor la active lichide, ceea ce ar duce la nevoia de finanțare externă suplimentară în cazul în care acestea vor fi obligate să-și plătească creditorii. În general, deteriorarea rezultatelor financiare ale companiilor după 2007 a erodat capacitatea acestora de a-și

acoperi costurile. Rezultatele financiare ale centralei nucleare Kozlodui și în special cele ale Bulgartransgaz au fost mult mai bune. Bulgartransgaz este un campion printre CES bulgare în materie de stabilitate financiară pe termen scurt și lung, pentru că veniturile sale din tranzitul de gaze au depășit continuu costurile de transmisie și tranzit pe conductele de gaze. În același timp, CN Kozlodui este cel mai ieftin producător de energie din țară, producând mai mult de o treime de energia pentru consum intern și o parte semnificativă din energia pentru export. Cu toate acestea, oportunitățile lor viitoare sunt adesea subminate de practica BEH de a redistribui profiturile lor între întreprinderile Holdingului care înregistrează pierderi. Lipsa de transparență și răspunere cu privire la tranzacțiile și fluxurile financiare dintre societățile din cadrul BEH crește riscurile vizavi de buna gestionare a exploatației, în special din cauza suspiciunilor de influență politică și protejarea anumitor interese private în detrimentul altora.

Spre deosebire de Bulgaria, unde tarifele reglementate la energie au pus furnizorii de stat sub o presiune financiară extraordinară, în Serbia monopolul integrat pe verticală, Elektroprivreda Srbije (EPC) a rămas în mare parte o societate stabilă, așa cum indică indicatorii financiari. Profitul net al companiei a crescut cu 36%, la 24,7 milioane de dolari în 2014, în ciuda scăderii producției de energie din cauza inundațiilor masive. Guvernul a început și procesul dificil de restructurare, despărțind unitățile miniere de cele generatoare de energie și a creat întreprinderea EPC Aprovizionare (furnizarea de energie electrică la consumatorii casnici și economici mici) și EPC Distribuție (furnizarea de energie electrică a utilizatorilor industriali en gros). Principala companie de energie de stat - NAFTA industria Srbije (NIS), de asemenea, și-a îmbunătățit semnificativ situația financiară de când GazpromNeft a achiziționat-o pentru 400 de milioane de euro în 2009. De la o întreprindere care a generat pierderi de aproximativ 50 milioane de dolari pe an, noua conducere a reușit să o transforme într-o companie cu profit de peste 300 de milioane de dolari în 2013. Cea mai mare parte a acestei schimbări este rezultatul

investițiilor de 750 milioane de dolari pentru modernizarea rafinăriilor din Novi Sad și Pancevo și creșterea producției de petrol. Astfel, GazpromNeft continuă să-și extindă prezența în regiune, inclusiv în Bosnia, Bulgaria și România, după modernizarea rafinăriilor sale cu scopul de a îndeplini standardele stricte de mediu ale UE.

În ceea ce privește perspectiva financiară a CES-urilor, România a rămas pe primul loc dintre cele patru țări selectate, dar încă suferă de aceleași deficiențe în gestionare, ca urmare a corupției și managementului defectuos. Ca și în Serbia și Bulgaria, retenția prelungită a prețurilor reglementate de gaz și energie electrică sub nivelul pieței pentru consumatorii finali ar putea submina stabilitatea financiară a companiilor energetice, ceea ce ar putea duce la agravarea securității energetice a țării. Cel mai mare furnizor și distribuitor de energie electrică din România, Electrica SA, a adunat în jurul a 444 milioane de euro în prima ofertă publică, vânzând o cotă de 51% la bursele din București și Londra între iunie și iulie 2014, ceea ce a atras investitori individuali și instituționali, inclusiv Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BERD), care a investit aproximativ 75 de milioane de euro pentru o cotă de 8,6% din Electrica²⁴. Indicatorii financiari cheie ai CES românești arată mai mult o lichiditate pe termen scurt și active circulante (numerar, inventar, creanțe) mai bune. Cu toate acestea, situația financiară pe termen lung este mai rea decât cea al companiilor similare din regiune. Acest lucru este valabil și pentru Rompetrol, ale cărui datorii curente sunt deja mai mari decât activele circulante ale societății. Printre CES române, CES Transgaz - operatorul rețelei naționale de transport și tranzit de gaze naturale, cu o cotă de stat de 58,5 % - are cele mai bune rezultate financiare înregistrând un profit net de 72,4 milioane de euro pentru prima jumătate a anului 2015, aceasta însemnând o creștere de 9% față de aceeași perioadă a anului precedent²⁵.

Transgaz a fost în centrul disputei dintre UE și Rusia în ceea ce privește normele de bună guvernare, transparență și responsabilitate a întreprinderilor de stat pentru că Secretariatul Comunității Energiei a

²⁴ Romania's Electrica starts trading in Bucharest and London, EBRD, 4 July 2014.

²⁵ Romania: Transgaz profit up 9 % year-on-year, 14.08.2015, <http://www.energyworldmag.com/14/08/2015/romania-transgaz-profit-up-9-year-on-year/>

solicitat un răspuns oficial al companiei cu privire la nerespectarea cerințelor de transparență prevăzute în al Treilea Pachet Energetic, mai precis cu privire la publicarea datelor privind tranzitul de gaze rusești la punctele de intrare și ieșire cu Ucraina și Bulgaria prin conducta Trans-Balkan. Deși a recunoscut nerespectarea cerințelor, Transgaz a arătat căre contractul său pe termen lung cu Gazprom, care împiedică compania să-și alinieze politicile de transparență la standardele europene. Transgaz a argumentat că orice încălcare a relațiilor comerciale cu Gazprom ar putea provoca compania rusească să intenteze un proces pentru despăgubiri, să ceară daune sau să amenințe securitatea energetică a regiunii²⁶. Acest caz cu Gazprom dezvăluie una dintre principalele vulnerabilități în gestionarea CES nu numai în România, ci și în ECE, în special în țările care sunt puternic dependente de importurile de energie din Rusia. În acest sens, Rusia a reușit să-și utilizeze cu succes poziția dominantă pe piețele regionale pentru a influența deciziile în companiile energetice de stat împiedicând astfel creșterea a transparenței și prevenind inițiativele de diversificare energetică.

Analiza practicilor de gestionare a CES în regiunea ECE indică existența unei administrări defectuoase care este de multe ori un rezultat al capturii statului pe scală largă, ce favorizează interesele unor părți terțe în contextul național și regional. Disponibilitatea și accesul publicului la informații de bază și date cu privire la situația financiară și gestionare a CES în cele patru țări selectate creează posibilitatea realizării unor analize suplimentare a punctelor slabe ale acestor companii și oferă oportunitatea de a propune măsuri cu privire la îmbunătățirea guvernării sectoarelor energetice din regiune.

Recomandări pentru acțiuni politice:

Îmbunătățirea managementului sectoarelor energetice din ECE, inclusiv funcționarea și gestionarea întreprinderilor energetice de stat /CES/ necesită următoarele acțiuni:

- Reducerea implicării directe a conducerii politice în gestionarea operațională a companiilor energetice și, în schimb, concentrare pe dezvoltarea politicilor în următoarele domenii:
 - Îmbunătățirea planificării strategice pe termen lung cu instrumente financiare de sprijin pentru a reduce luarea deciziilor ad hoc pentru a asigura implementarea neselectivă și consecventă a reformelor în sectorul energetic.
 - Abordarea problemei capturii statului și îmbunătățirea transparenței și responsabilității în sectorul energetic prin furnizarea de date publice și extinderea mecanismelor de dezvăluire a informațiilor referitoare la companiile de stat, autoritățile de reglementare, instituțiile de control și organismele care iau decizii politice.
 - Întărirea capacității administrative și financiare a organelor controlului de stat și autorităților de reglementare, în special în cazul în care există piețe naționale de monopol sau oligopol.
- Introducerea de standarde obligatorii de guvernare corporativă a companiilor de stat urmând cele mai bune principii internaționale, cum ar fi „Orientările OCDE privind guvernarea corporativă a întreprinderilor de stat”. Standardele trebuie să asigure evidențiere și divulgare de date și informații cu privire la:
 - Rezultate financiare prin aplicarea unor practici existente și a metodelor utilizate de companiile cotate la bursă;
 - Indicatorii financiari pentru monitorizarea și evaluarea succesului de management operațional;
 - Raportarea consecventă și care să permită compararea în timp, a programelor și politicilor, inclusiv cu privire la indicatorii cheie pentru monitorizarea implementării acestora, precum și cu privire la evaluarea preliminară, intermediară și ulterioară.
- Extinderea și introducerea unor noi programe pe termen lung pentru îmbunătățirea eficienței

²⁶ European officials quiz Romania's Transgaz over non-compliance, ICIS, 9.04.2015,

<http://www.icis.com/resources/news/2015/04/09/9874102/european-officials-quiz-romania-s-transgaz-over-non-compliance/>

energetice în sectorul rezidențial și public, precum și reducerea intensității energetice a economiilor Bulgariei, Serbiei, României și Ucrainei, inclusiv prin dezvoltarea de instrumente financiare inovatoare de parteneriat public-privat (inclusiv cu participarea instituțiilor financiare internaționale pentru implementarea celor mai bune practici în ceea ce privește monitorizarea și evaluarea impactului - de exemplu BERD, BEI, Banca Mondială, FMI, IFC etc.)

- Regândirea politicilor energetice naționale de la construirea de noi puncte de producție și implementarea obiectivelor UE pentru anul 2020. Este necesar ca această schimbare să fie direcționată către asigurarea stabilității și securității aprovizionării cu energie, inclusiv prin diversificarea surselor și rutelor de aprovizionare și reducerea sărăciei energetice, acesta fiind unul dintre cele mai mari riscuri la adresa securității energetice în ECE.
- Introducerea procedurilor de luare a deciziilor cu privire la prioritizarea și selectarea proiectelor mari de investiții pe baza unor criterii clare și transparente și susținute de analize bazate pe fapte, în conformitate cu prioritățile regionale ale UE și ECE.
- Consolidarea capacității instituționale a autorităților de reglementare a sectoarelor energetice naționale, independența lor de interesele politice și economice private, precum și creșterea transparenței procesului decizional și a responsabilității față de parlamentele naționale și a publicului larg.
- Accelerarea liberalizării piețelor energetice naționale en gros și cu amănuntul în scopul îmbunătățirii stabilității financiare pe termen lung a companiilor energetice de stat, precum și punerea în aplicare a celui de al Treilea Pachet de Liberalizare. Adaptarea reformelor de liberalizare a pieței de energie prin sincronizarea politicilor în domeniul energiei, economic și social pentru a atenua consecințele sociale negative, cum ar fi creșterea sărăciei energetice și șocurile financiare pentru grupurile vulnerabile.
- Consolidarea coordonării și cooperării regionale în dezvoltarea și implementarea unei politici energetice în regiunea ECE prin extinderea domeniului de aplicare al Grupului la nivel înalt privind gazele naturale din Europa Centrală și de Est la problemele legate de infrastructura de transport electric și piețele energetice regionale.
- Reducerea obstacolelor administrative, de reglementare și politice la nivel național pentru a accelera acele proiecte de infrastructură energetică care pot avea un efect regional și european, cum ar fi interconectarea rețelelor de gaze naturale a Bulgariei, României și Greciei, ca parte a Coridorului sudic de gaze, și crearea unei burse regionale de energie (cum ar fi bursa Sud-Est Europeană de Energie).